

19. Yüzyılın Başlarında
KUDÜS

Abdullah Çakmak

ilem
YAYINLARI

19. Yüzyılın Başlarında

KUDÜS

Abdullah Çakmak

Yayın No: 37

Araştırma Serisi: 18

ISBN: 978-625-7800-05-1

E-ISBN: 978-625-7800-04-4

1. Basım, Eylül 2020

Editör: Alaattin Dolu

Yayına Hazırlık: Mehmet Beydemir

Son Okuma: Fatih Güvendi

Kapak Görseli: Nabil Anani, My Capital

İç Tasarım: Nurgül Ersoy, M. Masum Kır

Nuhun Gemisi Reklam ve İletişim Hizmetleri

© İLEM Yayınları 2020

Tüm yayın hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Baskı ve Cilt

Sarıyıldız Ofset Amb. Kağ. Paz. San. ve Tic. Ltd İvedik Ağaç İşleri San. Sit.

1354. Cad. 1358. Sok. No.: 31 Ostim / ANKARA

Sertifika No.: 23593

ilem
YAYINLARI

Aziz Mahmut Hüdayi M. Halk C. Türbe Kapısı S. No:13 Üsküdar - İstanbul

Tel: 0216 310 43 18 Faks: 0216 310 43 18

www.ilemyayinlari.com - info@ilemyayinlari.com

İLEM Yayınları, İLEM (İlmi Etüdler Derneği) ve Nobel Akademik Yayıncılık ortak markasıdır.

İçindekiler

Kısaltmalar Dizini	ix
Grafikler Dizini.....	xi
Teşekkür	xii
Giriş.....	xvii
Birinci Bölüm	
ADALET: KUDÜS'TE SİYASETİN NABZI	1
FRANSA'NIN MİSİR'İ İŞGALİ ESNASINDA KUDÜS	3
<i>Kudüs'te Alınan İlk Tedbirler.....</i>	6
<i>Kudüs Mutasarrıfı Ebulmerak Muhammed Paşa'nın</i>	
<i>Fransız İşgaline Karşı Faaliyetleri</i>	8
<i>Kariyerle Beraber Gelen Rekabet: Ebulmerak Muhammed</i>	
<i>Paşa-Cezzar Ahmed Paşa Mücadelesi.....</i>	13
<i>Sonun Başlangıcı: Ebulmerak Muhammed Paşa'nın</i>	
<i>Vehhâbilerle Mücadelesi</i>	22
FRANSIZ İŞGALİ SONRASI KUDÜS	27
<i>Kudüs'te 1808 İsyancıları ve Sonrası Gelişmeler</i>	27
<i>Gayrimüslim Reayanın Ağır Vergi Propagandası: 1825</i>	
<i>İsyancı.....</i>	38
MEHMED ALİ PAŞA İSYANI VE KUDÜS	46
<i>Mehmed Ali Paşa'nın Mısır'daki Yükselişi ve İsyancı.....</i>	46
<i>İsyancı Giden Süreçte ve İsyancı Döneminde Kudüs</i>	55

İkinci Bölüm

OSMANLI DEVLETİ'NİN KUDÜS MÜSLÜMANLARINA

İHSANI	63
KUDÜS MÜSLÜMANLARI	65
<i>Dini Kimlik ve Unvanlar</i>	65
<i>Seçkin Aileler</i>	68
<i>Hukuki Temsil Organı: Kudüs Kadılığı</i>	74
KUDÜS VAKIFLARI	76
<i>Kadim Vakıflar: Var Olanı Muhafaza Etmek</i>	77
<i>Yeni Kurulan Vakıflar (1798-1841)</i>	84
<i>Vakaf Cihetleri/Görevleri</i>	93
<i>İşletme Usulleri</i>	100
KUDÜS SURRESİ	108
<i>Surrenin Kudüs Yolculuğu</i>	111
<i>Kudüs Surresinin Gelirleri</i>	116
<i>Surre Cemaatleri</i>	120
<i>Surre Hissedarları</i>	121
DİVAN-I HÜMÂYUN VE KUDÜS MÜSLÜMANLARI	130
<i>Vakıf</i>	133
<i>İdari Denetim</i>	139
<i>Miras ve Borç Davaları</i>	142

Üçüncü Bölüm

OSMANLI DEVLETİ'NİN KUDÜS GAYRİMÜSLİMLERİNE

MÜSAMAHASI	147
KUDÜS GAYRİMÜSLİMLERİ	149
<i>Yahudiler</i>	150
<i>Hristiyanlar</i>	153
İNANÇ VE İBADET ÖZGÜRLÜĞÜ	155
<i>Hukuki Dayanak</i>	155
<i>Kilise Organizasyonu</i>	157
DİVAN-I HÜMÂYUN VE KUDÜS GAYRİMÜSLİMLERİ	179
<i>Vakıf</i>	181
<i>İdari Denetim</i>	183
<i>Miras ve Borç Davaları</i>	190
Sonuç	196
Kaynakça	202
Ekler	218
Dizin	230

Kısaltmalar Dizini

A.Ü.	: Ankara Üniversitesi
AE. SMHD. II.	: Ali Emiri Tasnifi Sultan II. Mahmud
AE. SSLM. III.	: Ali Emiri Tasnifi Sultan III. Selim
AHK. ŞM. d.	: Şam Ahkâm Defterleri
ASK. MHM. d.	: Askerî Mühimme Defterleri
b.	: bin/bint
bkz.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C. ADL.	: Cevdet Tasnifi Adliye
C. AS.	: Cevdet Tasnifi Askerî
C. DH.	: Cevdet Tasnifi Dâhiliye
C. EV.	: Cevdet Tasnifi Evkaf
C. HR.	: Cevdet Tasnifi Hariciye
C. ML.	: Cevdet Tasnifi Maliye
CBÜ	: Celal Bayar Üniversitesi
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İşleri Başkanlığı Ansiklopedisi
ed.	: Editör
HAT.	: Hatt-ı Hümâyun
haz.	: Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
KK. d.	: Kamil Kepeci Tasnifi Defterleri
KLS. d.	: Kilise Defterleri
KŞS.	: Kudüs Şeriyeye Sicilleri
MHM. d.	: Mühimme Defterleri
no.	: Numara
SR. d.	: Surre Defterleri
thk.	: Tahkik
TSMA. d.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri
TT. d.	: Tapu Tahrir Defteri
TTK	: Türk Tarih Kurumu
t.y.	: Tarih Yok
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
VGMA.	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi
vs.	: Vesaire
yy.	:Yüzyıl

Grafikler Dizini

- Grafik 1:** Hayrî ve Aile Vakfı Türlerine Göre Kudüs Vakıfları (1798-1841) 84
- Grafik 2:** Vakıf Kuran Yerel Aileler..... 91
- Grafik 3:** Kudüs'te Seçkin Aileler Tarafından Kurulan Aile Vakıfları 92
- Grafik 4:** Surrenin Gönderildiği Yerlere Göre Hisse Dağılımı 117
- Grafik 5:** Surrenin Seyyid(e) ve Şerif(e) Unvanlarına Göre Dağılımı 124
- Grafik 6:** Surrede Hisse Sahibi Olan Kişilerin Ailelere Göre Dağılımı (1799) 125
- Grafik 7:** Kudüs Surrelerinin Cinsiyete Göre Hisse Dağılımı . 128
- Grafik 8:** Kudüs Müslümanlarıyla İlgili Ahkâm Defterlerindeki Kararlar..... 132
- Grafik 9:** Kudüs Gayrimüslimleriyle İlgili Ahkâm..... Defterlerindeki Kararlar 180

Teşekkür

2010 senesinde başlayan ve dört yıl kadar süren Osmanlı Arşivi'ndeki memuriyet hayatım bana eşsiz bir deneyim kazandırdı. Hazine-i Evrak'ın içinde olup da küreği tersinden daldırmak olmazdı. Ben de bu nimete kayıtsız kalmadım ve paleografide kendimi daha da geliştirerek Osmanlı bürokrasisini birincil kaynaklardan anlamaya çalıştım. Bunun yanında arşiv sadece Türkiye'nin değil dünyanın birçok ülkesinden önemli tarihçilerin buluşma noktasıydı. Çalışma saatlerinin el verdiği ölçüde tarihçilerle ilmî sohbetlerde bulunmak bu nimeti benim için daha da değerli kıldı. İşte elinizdeki kitap, bana bahşedilen bu nimetin bir şükrüdür. Arşivde çalıştığım süre zarfında tecrübelerinden istifade ettiğim tüm uzman arşivcilere ve ilmî sohbetlerini özlemle anımsadığım araştırmacı tarihçilere teşekkürler.

Bu kitap, 2014'te başlayan ve yaklaşık beş yıl süren doktora çalışmamın bir ürünüdür. Danışman hocam Prof. Dr. Mustafa Güler, idari görevinin sebep olduğu yoğun mesaisine rağmen beni bile şaşırtacak derecede çalışmalarımı yakından takip etti. Tez konusunu belirleme aşamasında yaşadığım gelgitlerde bana balık tutmayı öğrettiğini, yaptığım araştırmalar sonunda yanıma kâr ka-

lan literatür bilgisini fark edince anladım. Nihayet Kudüs tarihine yöneldiğimde kendi çalışma sahalarından biri olması dolayısıyla muhterem hocam çalışmama epey katkı sağladı. Teşekkürlerimi sunarım.

Doç. Dr. Hasan Hüseyin Güneş ve Dr. Öğr. Üyesi Alaattin Dolu yaptıkları çalışmalarla Türkiye’de Osmanlı Kudüs’ü literatürüne önemli katkı sağlıyorlar. Tez jürimde de yer alan kıymetli hocalarımın gerek kendi yayınlarından gerekse paylaştıkları kaynaklardan oldukça istifade ettim. Ayrıca çalışmama yönelik eleştiri ve önerileri ufuk açıcıydı. Teşekkürler. Elindeki kaynakları hiç düşünmeden benimle paylaşanlardan biri de Şerife Eroğlu Memiş’ti. Bu kaynaklardan tezimde oldukça istifade ettim. Teşekkür ederim.

Yazım aşaması bittikten sonra çalışmamın bir edebiyatçı gözüyle okunmasına ihtiyacı vardı. Bu ihtiyacın giderilmesi için başvuracağım kişi ise Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi’nden kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Kenan Özçelik’ti. Birlikte Afyon Kocatepe Üniversitesi’nde çalıştığımız yıllarda hoş sohbet kişiliğiyle bende derin izler bırakan muhtereme, çalışmamı baştan aşağı okuyarak önemli katkılarda bulunduğu için teşekkür ederim. Birçoğuyla aynı vakitte doktora yapmamıza rağmen kurum arkadaşlarımın yeri geldiğinde kurum işlerini üstlenerek yaptıkları fedakârlıklar unutulmaz. Hepsine teşekkürler.

Kitabın basımı için aracı olan 2018 Kudüs ziyareti fikirlerimden Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Halil Üçer’e ve basım aşamasında ilgilerini eksik etmeyen başta Mehmet Beydemir olmak üzere tüm İLEM ekibine teşekkür ederim.

Babamın henüz on yaşındayken vefatıyla geride bıraktığı beş evladını en güzel şekilde yetiştiren anneme ve bana duydukları güvenle her zaman yanımda olduklarını hissettiren kardeşlerim Arzu Sarı, Zeynep Çelik, Betül Akyürek ve Ayşenur Şahin’e teşekkürü borç bilirim.

Bu çalışmaya başladığımda kızım Havle Nisa iki yaşında, oğullarım ise henüz dünyaya gelmemişlerdi bile. Üç kişilik ailemize Yusuf ve Mehmet Akif'in de katılmasıyla sayımız beşe ıktı. Tabii ki bu durum babanın evdeki sorumluluğunun artması anlamına geliyordu. Ancak fedakr anneleri, Kudüs yolcusu bir babanın bu sorumluluğunu da kısmen üstlenmesini bildi. Belki de bu yüzden teşekkürlerin en büyüğünü eşim Fatma akmak ve üç meleğimiz hak ediyor.

Afyonkarahisar, 2020
Abdullah akmak

19. Yüzyılın Başlarında KUDÜS

Abdullah Çakmak

Müslüman, Hristiyan ve Yahudilerce kutsal kabul edilen Kudüs şehri, M.Ö. 4000'li yıllara kadar uzanan kadim bir tarihe sahiptir. Bu dinlere mensup devletlerin Kudüs'teki farklı dönemlere ait hâkimiyetleri, şehirde üç dine ait kutsal mekânların oluşmasına zemin hazırlamıştır.

1517'de Osmanlı hâkimiyetine giren Kudüs'te devlet tarafından gerçekleştirilen çeşitli imar faaliyetleri şehrin yaşam kalitesini yükseltmiştir. 1917'ye kadar süren bu hâkimiyet süreci içerisinde Kudüs için kırılma noktalarından biri Fransızların 1798 Mısır işgaliyle başlayan ve 1841'de Kavalalı Mehmed Ali Paşa isyanının sonlandırılmasına dek devam eden süreçtir. Vehhabi ve Yunan isyanları gibi devletin farklı bölgelerindeki sıkıntıların bu zaman diliminde ortaya çıkması, farklı milletleri bir arada barındırmasından dolayı Kudüs'ün bu olaylardan, dolaylı yoldan etkilenmesine sebep olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin 1798-1841 yılları arasında Kudüs'te uyguladığı siyaseti konu edinen bu çalışmada; yaşanan siyasi olaylar ve idari değişiklikler, devletin Müslümanlara yaklaşımında öne çıkan faaliyetler, devletin gayrimüslimlere tanıdığı haklar ve halkın devletle olan irtibat yolları incelenmiştir.

ilem
YAYINLARI

www.atlaskitap.com

